

Luigi Tavano

PRVI GORIŠKI NADŠKOF KAREL MIHAEL GROF ATTEMS
(1711—1774) IN SLOVENCİ

Referat, prebran v Tolminu na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev 1. oktobra 1986.

Poslanec cesarja Karla VI. pri Svetem sedežu, škof Ernest Harrach je leta 1737 ocenjeval versko stanje na ozemljih cesarstva, pripadajočih oglejskemu patriarhatu, ki so ga — kakor je znano — več kot tristo let vodili cerkveni predstojniki, ki so pripadali beneškemu plemstvu, in kurija s sedežem v Vidmu (Udine) na beneškem ozemlju. Zapisal je: »Ovce ne slišijo več glasu Pastirja, in ta jih ne more obiskati. Pa četudi bi to lahko storil, bi njegovega jezika ne razumele, kajti škofija se širi po Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in Tirolskem, koder v glavnem ne služi noben drug jezik, kakor le kranjski in nemški«.¹

Ceprav je ustanovitev goriške nadškofije v letih 1751—1752 odgovarjala čisto odkritim ciljem cesarske politične strategije, je prihajala v pomoč predvsem težkim in zanemarjenim verskim potrebam prebivalstva v tistih cesarskih provincah in posebej na Kranjskem in slovenskem Štajerskem ter južnem Koroškem. Ker je bilo prebivalstvo teh pokrajin skoraj stoodstotno slovensko, je treba ustanovitev nove škofije vzeti in obravnavati kot pomembno dejanje za zgodovino celotnega slovenskega naroda.

Nedvomno ni spadalo med interese dunajske politike pospeševanja jezika in kulture omenjenih prebivalcev, ker je bila ta politika usmerjana v privilegiranje nemškega jezika na kulturnem in administrativnem področju. V resnici pa je nova cerkvena ureditev predstavljala priliko za pospeševanje jezika in kulture prebivalcev teh predelov, tako na verskem, kulturnem in družbenem področju slovenske stvarnosti teh pokrajin, stvarnosti, ki je tedaj bila kulturno nemška (in deloma italijanska).²

To še posebej velja za mesto Gorica, v katerem so se prav v tistem času množili pojavi, ki so spadali v italijanski (in latinski) kulturni krog: tako jezuitske šole, zgodovinarja Sigismund Attems in Antonio Codelli, prispevki beneške umetnosti, krajevna Arkadija.³ To mestece s 7000 prebivalci zavzame nenadoma privilegirano funkcijo prvorazrednega cerkvenega središča, sedeža obširne škofije evropskega pomena, zaradi česar so duhovščina, civilne ustanove, slovenski prebivalci, ki ji pripadajo in ki so vse dotlej imeli svoja središča v Ljubljani, Gradcu in Celovcu, sedaj prisiljeni osredotočiti se na to novo cerkveno središče, ki ga predstavljajo nadškof, nadškofijski uradi, metropolitanski kapitelj, semenišče.

Zveze s slovenskim svetom — in Ljubljano še posebej — so bile za Gorico vedno običajne in pogoste, kar nam dokazuje tudi samo življenje nadškofa Attemsa, ki ga je v Ljubljani posvetil tamkajšnji knezoškof Ernest Amadej grof Attems 24. avgusta 1750.⁴ Toda novo dejstvo, ki ga predstavlja nova go-

¹ Documenta historiam Archidioceseos Goritiensis illustrantia. Goritiae 1907, 216.

² Intelektualci slovenskega rodu na Goriškem so, naravno, pisali svoja dela v latinskem in italijanskem jeziku in le redkeje v nemškem, npr. A. Muznik, M. Pleničič.

³ Gre za nadaljevanje v Gorici in njeni grofiji udomačene prakse... NE REPA NE GLAVE!

⁴ Baron Agostino Codelli, on je namreč tisti, ki je Attemsa priporočil za cerkveno službo v Gorici, ima v Ljubljani velike interese. Tu tudi umre 20. julija 1749.

Odnosi novega nadškofa z Ljubljano in s tamkajšnjo škofijo niso bili lahki. Po smrti knezoškofa ljubljanskega Ernesta grofa Attemsa (5. decembra 1757), je cesarski dvor predlagal Karlu Mihaelu Attemsu, naj bi ljubljanski škofijski sedež pridružil goriškemu. Nadškof si je na vse moči prizadeval, da bi ta namen ne bil uresničen, tudi zato, ker je šlo za dunajski predlog, ki

riška nadškofija, pomeni odločen korak naprej v odnosih med mestom in obširnim slovenskim zaledjem. Tako Gorica, ki je stoletja živela v neke vrste ambivalenci — geografsko in zgodovinsko so jo šteli v Italijo, politično pa je bila središče grofije, ki je po tradiciji pripadala Cesarstvu⁵ — pridobi novo veljavo kot versko središče v bistvu slovenske škofije.

To dejstvo, očitno pomembno za globalno zgodovino ozemelj, zaradi teže, ki jo je Cerkev v tistem stoletju imela kot institucija, kulturna in družbena ustanova, po mojem še ni dobilo pravega upoštevanja v lokalnem zgodovino-pisju in še posebej ne v slovenskem.

V okviru tega širokega in problematičnega daljnoglednega razmerja bom skušal imenovano na splošno preveriti v okviru tega, kar smo zgoraj nakazali, in sicer v osebnosti in delu prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1711–1774). Že pri njegovi izbiri za apostolskega vikarja (1750) in nadškofa (1752) moramo upoštevati povezavo njega samega in njegove družine s krajevno večetnično zvezo, v kateri je bila slovenska stvarnost njen konstitutivni aspekt. Da je nadškof govoril slovensko, ne izhaja le iz njegovih nepretrganih zatrjevanj, da je govoril v jezikih, ki so bili v rabi med njegovimi verniki — in sicer v »latinskem, italijanskem, nemškem in slovenskem«⁶ —, temveč tudi iz njegovih homilij v slovenščini, ki jih hrani arhivski fond Attems-De Grazia in jih bo treba preučiti tako z jezikoslovnega vidika kakor v zvezi z nadškofovo kulturno formacijo.⁷

Attems se je jasno in kritično zavedal, kaj pomeni biti visok cerkveni dostojanstvenik (škof) in pastir obsežnih slovenskih pokrajin, ki jih je cerkvena oblast dotlej bolj malo upoštevala v njihovi kulturni posebnosti. O tem priča naslednje: kot oseba se je pretežno obkrožal z duhovniki, ki so bili po kulturi in formaciji Italijani (kancler Francesco Moretti iz Krmina/Cormons, tajnik Paolo Parcar iz Gorice, baron Francesco de Grazia iz Medee), toda vse nadškofijske generalne vikarje in ravnatelje semenišča oziroma »domus presbyteralis« v Gorici (njegova stvaritev, na katero je bil ponosen) je izbiral med slovenskimi duhovniki, kakor je to podčrtal že R. Klinec:⁸ Peter Zupančič (Suppancig), Friderik Matko (Madco), Franc Ksav. Galičič (Galliziz),⁹ generalni vikarji in Martin Jebačin (Jebacini), Josip Križman (Chrizman), Josip Kompare (Compare), Jurij Polanc (Pollanz) ravnatelji.¹⁰ Prav tako pomembno je bilo, da je v novem metropolitanskem kapitlju (konstituiranem leta 1752 brez slovenskega člana) bil dan prvi kanonikat (leta 1753) Slovencu F. Matku (Madco).¹¹

Posebna pozornost, ki jo je prvi goriški nadškof kazal do slovenske stvarnosti, se zdi motivirana z dejstvom, da je to sestavljala velika večina njegovih vernikov, pa tudi zaradi pastoralnih težav, v katerih so bile številne slovenske

naj bi bil predigra za preselitev metropolitanskega sedeža v Ljubljano. FASTG (= Fondo archivistico Seminario Teologico di Gorizia), AdG (= Fondo Attems-de Grazia), kuv. II, št. 84 in 92.

⁵ V svoji Relatio ad limina (1. julij 1754) nadškof zatrjuje, da »in Foro Iulio Civitas pro Sede Archiepiscopali designata est Goritia«. Archivio Segreto Vaticano, S. Congregazione del Concilio. Brat Sigismund pa govori o goriški nadškofiji kot o »eni prvih nemških Cerkev«. FASTG, cit. kuv. b. X., št. 1532.

⁶ Pastirsko pismo škofijski duhovščini »a parte austriaca«, »sub initio anni 1751«. AAG. ⁷ Nastajajoča študija o teh pridigah kaže na goriški in vipavski izvor nadškofovega slovenskega govora (po prijaznem sporočilu prof. Lojzke Bratuževe).

Fond Attems-de Grazia obsega skoraj dva tisoč dokumentov, ki jih je zbral duhovnik grof Francesco de Grazia, svak neke nadškofove sestrice, z namenom, da bi služili kot gradivo za življenjepis nadškofa (v osemdesetih letih 18. stoletja). Fond je pred nedavnim inventarizirala, uredila in katalogizirala dr. Daniela Fain po naročilu Instituta za družbeno in versko zgodovino v Gorici in zahvaljujoč se štipendiji za mlade raziskovalce, ki jo je razpisala goriška Cassa di Risparmio.

⁸ Primorski slovenski biografski leksikon = PSBL 1, str. 24.

⁹ Galičič (Galliziz) je prejel od nadškofa zaupno nalogo, da pripravi prvi osnutek provincialne sinode 1768. »Notizie preliminari« in »Acta Synodi«, p. I, FASTG, cit. kuv. XII, št. 1923.

¹⁰ Izmed teh vidnejših predstavnikov slovenske duhovščine prinaša PSBL le Galičiča (Galliziz) in Kompareta (Compare). O Zupančiču (Suppancig) gl. C. Morelli, Istoria della Contea di Gorizia, III, Gorizia 1972, str. 405–407. Pisava primkov v oklepajih je taka, kakršno prinašajo sočasni dokumenti in tudi lastnoročni podpisi imenovanih osebnosti.

¹¹ R. M. Cossar, Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia, Pordenone 1948, str. 222. Matko (Madco) je bil prvi »sholastik« v terezijanskem metropolitanskem kapitlju v Gorici. Mesto sholastika je ustanovil Attems leta 1772. »Breve cronaca del primo Arcivescovo di Gorizia«, FASTG, cit. kuv. II, št. 84.

pokrajine: velike župnije so bile brez pastoralnih struktur, primernih potrebam prebivalstva, kakor vipavska, ki je obsegala vso Vipavsko dolino¹² (13.000 duš, 24 kuracij, 60 duhovnikov); redka je bila prisotnost bolj dinamičnih in ljudskih pastoralnih moči, na primer redovnikov (medtem ko je bilo na Goriškem kar 16 moških redovnih hiš, jih je bilo na celotnem Kranjskem — z novo nadškofijo vred — komaj devet); težka so bila vmešavanja krajevnih oblasti in nekateri odpori duhovščine do nadškofa ter ukoreninjena luteranska (ali kriptoheterična) prisotnost v koroškem predelu, »ubi grassatur haeresis«.¹³

Zaradi tega Attems poživlja s svojo prisotnostjo in svojimi pastoralnimi iniciativami posebno intenzivno slovenske predele. Posebej rad za to uporablja pastoralne vizitacije;¹⁴ z njimi prihaja v neposreden stik (redkeje po izkušenih arhidiakonih, kakor npr. F. Galičičem v Beljaku) z versko stvarnostjo štajerskih kmetov in koroških rudarjev, s prepirljivim kolegiatnim kapitljem v Novem mestu,¹⁵ svetiščem na Svetih Višarjih, od Slovencev v Ziljski dolini pa vse do krajev, ki mejijo s Hrvaško. Nadškof je v svoji *Relatio ad limina* iz leta 1754 takele sintetično shematiziral svoj prvi vtis o verskem stanju v slovenskih predelih škofije:¹⁶ V slovenskih dolinah goriške grofije: »Populus bonum est, orthodoxae fidei tenax, in audiendo Dei verbo et usu sacramentorum frequens, docilis et pacis amans, in partibus solum montanis nonnihil superstitionibus deditus«. Na Gorenjskem: »Populus pariter docilis, in fide fundatus, Verbi Dei et sacramentorum amans, ad vanas tamen observantias ac ad luxuriam proclivis«. Na Dolenjskem: »Populus piger, in fide quidem firmus, in opere tamen negligens, in reliquis non malus«. Na Štajerskem: »Populus pácatus, docilis, in fide constans, in omnibus commendabilis, nonnihil ad luxuriam proclivis et ad superstitiones praesertim in montanis partibus«. Na Koroškem v dolini Drave: »Passim in fide suspecti ac simulatores, erroris semel hausti tenacissimi, moribus aspri, Clero male affecti«.

Zgodovinsko raziskovanje o letih nadvse intenzivnega Attemsovega škofovanja (1750—1774), katerega evropska širina se odpira z diplomatskimi, cerkvenimi, političnimi problemi, povezanimi z ukinitvijo oglejskega patriarhata in zaključuje s poplavo jurisdikcionalnega reformizma, se šele začenja in obljublja tehtne prispevke za spoznavanje družbene in verske situacije tako obširnega področja v dvajsetletju, za katero je značilna terezijanska politika in na predvečer preobratov, ki so tej sledili.¹⁷

Po dosedaj znanih podatkih bom omenil, kar se tiče slovenske stvarnosti, v katerih je nadškof zaoral z dalekovidno pozornostjo in novimi rešitvami.

Kateheza. V skrbi, da bi vero, ki je bila med ljudmi tako živa, prečistil in poglobil z verskim poukom, je Attems razvil sistematično akcijo glede duhovništva, da bi to pridigalo in oznanjalo na primeren način z ozirom na vernike, in sicer: »lingua vulgari, styloque familiari«,¹⁸ medtem ko so župniki, tako za-trjuje, skrbeli, da bi si ustvarili sloves pridigarjev z elegantnimi, toda praznimi razlagami.¹⁹

¹² V resnici že 28. oktobra 1750 postavi Attems v Podkraju (na planoti, kjer je nekoč tekla rimska cesta Ajdovščina—Ljubljana) kuracijo »ob magna, a Vipacensi Parochiali Ecclesia cui subest, distantiam patitur«. AAG, I, Arcivescovi i Attems.

¹³ *Relatio ad limina*, cit. — O tem posebnem verskem stanju prim. skrbno raziskavo A. Veturini, Istituzioni, clero e popolo nel territorio carinziani dell'arcidiocesi di Gorizia a metà del Settecento (1751—1769), diplomatska naloga na filozofski fakulteti tržaške univerze v šolskem letu 1981—1982.

¹⁴ Zapisnike teh pastoralnih obiskov, ki obsegajo 24 rokopisnih knjig in so pravkar v študijski obdelavi, pripravlja za objavo Istituto di storia sociale e religiosa di Gorizia pod uredništvom mednarodnega znanstvenega komiteja.

¹⁵ Ta kapiteljska cerkev naj bi bila izvzeta izpod oblasti goriškega nadškofa. Attems je podžigal, naj bi sveta stolica ukrepala v tej zadevi. *Relatio ad limina*, cit. 12. avgusta 1756 je bil nadškof imenovan za prošta te stolice, titulus in beneficij, ki ju je ohranil do smrti.

¹⁶ *Relatio ad limina*, cit., passim.

¹⁷ Odločen korak naprej v tej smeri so bili posegi na mednarodnem srečanju o Attemsu in njegovem škofovanju, ki je bilo v Gorici oktobra 1988.

¹⁸ Provincialna sinoda iz leta 1768, konstitucija VII., 3. FASTG, cit. kuv. XII, št. 1924.

¹⁹ *Relatio ad limina*, cit. Tu zatrjuje, da so pred njegovim nastopom redni krščanski nauk poučevali samo v furlanskem delu škofije, drugod pa le v posameznih krajih, »sed omnis curatorium sollicitudo erat per elegantes conciones Parochianorum aures demulcerent, sibi gloriam in vulgo alias rudi conciliarent«.

Vendar nadškof ni dajal samo napotkov, naj bi povsod imeli stvaren katehetski pouk, temveč je dajal tudi zgled, »tako v Gorici kakor na pastirski vizitaciji je sam oznanjal božjo besedo duhovnikom in ljudstvu v latinskem, italijanskem, nemškem in slovenskem jeziku po katehetski metodi.«²⁰

Odtod njegova neprestana navodila, naj bi se uporabljal jezik, ki ga govori ljudstvo. Tako predpisuje duhovnikom, naj »pridigajo in poučujejo *lingua vernacula* in naj ob koncu na glas ponavljajo skupaj z ljudstvom tri božje čednosti«²¹ ter naj večkrat s prižnice razglašajo seznam odpustkov *lingua vernacula*.²² Na sinodi leta 1768 je glede kateheze za otroke natanko določal, da, »kjer govorijo *lingua windica*, naj se razlaga verouk pol ure in pri tem uporablja katekizem, ki ga je sestavil eden izmed arhidiakonov naše nadškofije in smo ga mi odobrili.«²³

Posebej pomembno je, kar predpisuje za župnijsko cerkev v Gorici, ki jo je vizitiral kot apostolski vikar 12. oktobra 1750, in to bodisi zaradi ocene o takojšnjem stanju kakor zaradi novosti, ki jih uvaja. »Ker sem našel župnijsko cerkev slabo preskrbljeno s kurati glede na število prebivalstva, sem ustanovil dve kuraciji (*cooperaturae curatae*) in ukazal, naj se odslej naprej pridiga v treh in ne le v enem jeziku, zakaj trije so jeziki, ki so v mestu v uporabi: slovenščina, furlanščina in nemščina; in pridige naj bodo kratke in domače.« Pri tem precizira, naj bo eden kooperatorjev Furlan, drugi pa Slovenec in naj glede na to zavzameta drugo in tretje mesto med kooperatorji v župniji.²⁴

Semenišče. Nadškof je, in to upravičeno, imel semenišče za odločilno pri usposabljanju škofijske duhovščine.²⁵ Medtem ko pripravlja otvoritev (ki je imela biti 15. oktobra 1757), skrbi, da bi opremil semenišče s knjižnico, glede katere trdi, da je poskrbel predvsem za nakup knjig v slovenskem jeziku, kajti »moja škofija je v celoti slovenska« (poročilo grofu Harrachu, avgusta 1757).²⁶ Žal zaradi kasnejše usode te knjižnice ne moremo več ugotoviti, kateri so bili ti teksti takratne začetne slovenske knjižne produkcije.

Potem ko je v konstitucijah sinode zatrdil, da ljubi vse gojence semenišča brez razločka porekla ali izvora, izjavlja, da bo — ob enakih pogojih — dana prednost »Carniolicis sive Windici, ac Germanici gnares idiomatis noverimus«.²⁷ Poleg tega je bilo v notranjem pravilniku semenišča določeno, naj se vsako nedeljo zjutraj dijaki vadijo javno v katehetskih formulah, uporabljajoč pri tem vse tri jezike, ki se govorijo, se pravi slovenskega, furlanskega in nemškega.²⁸

Tudi v tej pozornosti, da bi prišel svojim vernikom nasproti v njihovi jezikovni situaciji, nam odkriva Attems precejšnjo svobodo in neodvisnost z ozirom na dunajski centralizem, ki je stremel za tem, da bi v Cesarstvu poudaril uporabo nemškega jezika,²⁹ in tako se nam tudi na ta način odkriva kot branilec posameznih narodnosti, rojenih in zraslih na obzorju evropskega krščanstva, ki jih je postopoma razlaščala in planificirala despotska državnost. V tem razvija smer, istočasno kulturno in cerkveno, ki jo bo predvsem njegov nasled-

²⁰ Ibidem.

²¹ Glej št. 7.

²² L. Tavano, Dalla »Domus presbyteralis« (1757) al Seminario centrale di Gorizia (1818). Pastoraltà e statalismo a confronto, v: Cultura e formazione del clero fra '700 e '800, Gorizia, Lubiana e il Lombardo-Veneto, Gorizia 1985, str. 44, št. 55.

²³ Citirana sinoda, konstitucija VIII, 3.

²⁴ »Relazione avanzata alla corte di Roma ed alla corte di Vienna«, 11. januar 1751, str. 25. AAG, kuv. Arcivescovi 1, Attems 1.

²⁵ L. Tavano, cit. delo, str. 33–35.

²⁶ FASTG, cit., kuv. III, št. 331.

²⁷ Sinoda, cit., konstitucije XLV, 9.

²⁸ »Catecheticae instructiones diebus Dominicis, et festis de praecepto instituentur: mane quidem hora media 7. ma per modum concionis e suggestu in idiomate carniolico, quae tamen supra hora quadrante non multum producantur. A meridie vero hora 2. a ad 3. tium fere quadr. ad horam 3. tiam familiares catecheses in idiomate carniolico, Furlanico, germanico habebuntur«, L. Tavano, cit. delo, str. 65–66.

²⁹ Leta 1755 je sekovski (graški) škof Leopold grof Firmian zaukazal poučevanje katekizma v nemškem jeziku (prim. F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929–1938, str. 146). Sele leta 1760 pride do objave slovenskega prevoda nemškega katekizma jezuita Ignacija Parhamerja, in leta 1761 prav tako v Celovcu (prav tam, str. 148).

nik Rudolf grof Edling izpričeval in plačal s strani Jožefa II. z odstavitvijo in izgonom.

Treba je opozoriti, da so bili v času Attemsovega škofovanja sprejeti in vzgajani v goriškem semenišču, favorizirani na brezplačnih mestih — »alumnatus« — različnih ustanov mnogi slovenski duhovniki, kar predstavlja nov podatek in dogodek v procesu kulturnega in socialnega dviga slovenskega najrevnejšega prebivalstva, kateremu je bilo silno težko priti študirat na javne šole v Gorico, Gradec, Ljubljano in Celovec.

Tiski. Spregovoril sem že o malem slovenskem katekizmu za otroke. Po vsej verjetnosti gre za tiskano in ne rokopisno delo. Te knjige, gotovo da izpred leta 1768, ne navaja ne Kidrič³⁰ ne bibliografiji Simoniča³¹ ali Plesničarja.³² Tudi tu bo treba še nadalje iskati ta »Mali katekizem«, sad Attemsovega pastirskega delovanja.

Leta 1770 je izšla v Ljubljani zbirka evangelijskih komentarjev za nedelje in praznike liturgičnega leta izpod peresa Franca Ks. Goriupa,³³ izdaja, ki skuša odgovoriti navodilom Attemsove sinode glede pridigovanja in prazničnih katehez.³⁴ Prav tako je leta 1773 v Ljubljani Gašper Rupnik, župnik v Vojniku, objavil zbirko premišljevanj,³⁵ ki odgovarjajo navodilu, ki ga je bil dal goriški nadškof za svojo nadškofijo, naj bi se ljudem pridigalo tri dni v pripravo na postni čas, prav na tri zaključne pustne dneve (delo je predelava znanega dela madžarskega jezuita G. Hevenesija »Quadragesima sancta«).³⁶

Seveda bi bilo gornje podatke in opisano stanje, kar je tu komaj nakazano, sistematično preiskati. Ti podatki pa postavljajo tudi vprašanje, ki si ga dovoljujem formulirati v naslednji obliki: kakšen vpliv je utegnilo imeti na slovensko družbeno in kulturno sredino 18. stoletja od Drave do Krasa življenje goriške nadškofije od 1751 do 1788 z njenima nadškofoma (tudi Attemsov naslednik Edling je bil Goričan in na tekočem s slovensko stvarnostjo), z vidnejšimi slovenskimi predstavniki duhovščine, valoriziranimi institucijsko in kulturno, s pastoralnim pospeševanjem slovenskega dela nadškofije, ki je bil na cerkvenem polju dotlej zanemarjen bodisi zaradi izoliranosti ali zaradi malomarnosti? Ali lahko med zgodovinskimi komponentami, ki so določale in spremljale tako imenovano »slovensko prebujenje« (s Pohlinom, Gutsmanom, Japljem) upoštevamo tudi to kompleksno cerkveno komponento, ki jo kaže življenje in notranja dinamika goriške nadškofije?

Vprašanje se mi zdi upravičeno, tudi zaradi dejstev, ki sem jih navedel in ki jih prepuščam kompetentnosti slovenskega zgodovinskega raziskovanja.

Iz italijanščine prevedel Marijan Breclj

³⁰ Glej zgornjo opombo.

³¹ F. Simonič, Slovenska bibliografija, Ljubljana 1903–1905.

³² P. Plesničar, Narod naš dokaze hrani, Ljubljana 1940.

³³ F. X. Goriup, Cirkounu leitu ali Evangelske navuke za use nedele inu praznike celiga lejta, Labaci 1770. Delo, ki je nastalo prej, nosi datum imprimaturja 15. december 1768. Slovenski biografski leksikon I, str. 232–233.

³⁴ Konstitucije VI., VII., VIII.

³⁵ C. Rupnigg, Ta Christusuovimu terpleinu posvečeni post..., Labaci 1773. SBL III, str. 168.

³⁶ F. Kidrič, cit. delo, str. 150.

Riassunto

IL PRIMO ARCIVESCOVO DI GORIZIA CARLO MICHELE DEI CONTI D'ATTEMS E GLI SLOVENI

Luigi Tavano

L'istituzione dell'arcidiocesi di Gorizia (1751), pur rispondendo ad esigenze della politica ecclesiastica dell'Austria, veniva incontro a gravi e trascurate esigenze religiose delle popolazioni delle province austriache già appartenenti alla diocesi di Aquileia (Carniola, Stiria, Carinzia, Gorizia): popolazioni che risultavano slovene per il 75 % del totale della nuova diocesi goriziana.

Il suo primo arcivescovo, Carlo Michele d'Attems risulta inerente al contesto plurietnico della Contea goriziana; di cultura italiana e tedesca, l'Attems conosceva lo sloveno, nella cui lingua predicava frequentemente. Egli fu sempre molto attento alle esigenze pastorali della realtà slovena: tutti i vicari generali della diocesi (Peter Suppancig, Friderik Madco, Franc X. Galliziz) ed i rettori del seminario diocesano risultano sloveni; particolari preferenze vennero usate per i chierici sloveni e la preparazione pastorale dei giovani sacerdoti sloveni; nella prima visita alla città di Gorizia nomina due curati che predichino nelle due lingue più comuni nella città, quella friulana e quella slovena.

Alcune indicazioni per tre ambiti della vita della diocesi attemsiana:

La catechesi. Sviluppò una decisa e sistematica azione perchè la catechesi e la predicazione venissero svolte »lingua vulgari, styloque familiari«. Nel testo del Sinodo provinciale e diocesano (1768) precisa che dove si parla la *lingua windica* si usi il libretto catechistico compilato da un arcidiacono ed approvato dall'arcivescovo.

Il seminario. Già nel suo allestimento si preoccupa di provvedere testi sloveni per la sua biblioteca »poichè la mia diocesi è quasi tutta slava«. Nel regolamento del seminario è disposto che ogni domenica mattina gli alunni si esercitino pubblicamente nella catechesi nelle tre lingue parlate (sloveno, frulano, tedesco).

Le pubblicazioni. Oltre al catechismo per i fanciulli (che non appare nelle opere bibliografiche del Simonič e del Plesničar), nel 1770 esce a Lubiana una raccolta di commenti evangelici per l'anno liturgico di Franc X. Goriup, per attuare le indicazioni date dall'Attems. Nel 1773, sempre a Lubiana, Gašper Rupnik pubblica una raccolta di meditazioni che rispondono alla prescrizione dell'arcivescovo di tenere tre giorni di predicazione al popolo a conclusione del carnevale.

Si auspica un'indagine storica che consenta di cogliere quale influsso può aver esercitato nel contesto sociale e culturale sloveno del Settecento, dalla Drava al Carso, da Ptuj alla Dolenjska, la vita della diocesi goriziana (dal 1751 al 1787), con i suoi arcivescovi, con gli esponenti sloveni del clero valorizzati istituzionalmente e culturalmente, con la promozione pastorale delle zone slovene fino allora trascurate.

GORIŠKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo šestnajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.